

Araştırma Makalesi

**RUMELİ'DE ERKEN DÖNEM TİMAR
UYGULAMASINA BİR ÖRNEK: XV. YÜZYILDA
KEŞAN NAHİYESİ**

Hacer ATEŞ*

Öz: Osmanlı fetih politikası gereği fethedilen bölgelerde tam bir hakimiyet sağlandıktan sonra toprakların kimlere hangi koşulda tahsis edildiği belirlenerek tahrir işlemi gerçekleştirilirdi. Rumeli'nin fethiyle birlikte ele geçirilen bölgeler gerek fethedilen askeri sınıfa gerekse görevi karşılığında maaş olarak belli şahısların tasarrufuna bırakılmıştır. Toprakların tasarruf usulü, vergiye dahil nüfus ve araziler tahrir defterlerine kaydedilmekteydi. Tahrir defterleri mali kayıtların dökümü niteliğinde olmakla birlikte şehir ve köy yerleşim birimlerinin idarî ve sosyal hayatına dair bilgileri içermektedir. Bu çalışmada Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Rumeli bölgesinin erken tarihli defterlerinden 1456 yılına ait icmal defteri içinde yer alan Keşan nahiyesi ele alınmıştır. Keşan ve çevresi Rumeli'de ilk fethedilen ve iskân edilen bölgelerden biri olması sebebiyle erken dönemde Rumeli'de oluşturulan toprak sistemi, askeri ve idari teşkilatı hakkında bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Keşan, Tahrir Defteri, Timar, Yörük

**AN EXAMPLE OF EARLY TIMAR PRACTICE IN
RUMELI: KEŞAN IN THE XVth CENTURY**

Abstract: As a requirement of the Ottoman conquest policy, after full dominance was achieved in the conquered regions, the legal status of the lands was determined and it was determined to whom it was allocated and under what conditions. With the conquest of Rumelia, the conquered regions were given to both the military class participating in the conquest and certain individuals as a salary in return for their duty. The taxable population and lands on their lands were recorded in the tahrir books. Tahrir registers contain financial records as well as information about the administrative and social

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: hacerates@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0708-0213

life of city and village settlements. In this study, the district of Keşan, which is included in the icmal book of 1456, which is one of the early notebooks of the Rumeli region belonging to the period of Fatih Sultan Mehmed, is discussed. Since Keşan and its surroundings are one of the first conquered and settled regions in Rumelia, it is important in terms of giving information about the land system, military and administrative organization created in Rumeli in the early period.

Key Words: Rumelia, Keşan, Tahrir Register, Timar, Turkmans

Extended Abstract: At the beginning of the records from which information can be obtained about the Ottoman order and administrative divisions in Rumelia, the tahrir registers come first. The early records of Rumelia are the Arvanid Sanjak cadastral record, which was created in the XV century. Although the Tahrir registers are a breakdown of early Ottoman financial records, they also contain information about the administrative structure and social life of Ottoman cities and villages. The names of the cities and villages, the population, the occupations made there, the products grown, and the taxes collected are recorded in the tahrir books. They are very important records as they provide various information. In this study, the icmâl book dated (1455-56), which is understood to belong to the Fatih period, was used. This book was prepared in the XV century and the first information about Keşan is in this book. Keşan is one of the regions where the Ottomans first settled in Rumelia. For this reason, the data of Keşan will also help us to understand the military and administrative system created by the Ottomans in the early period in Rumelia. Except for three of the villages in Keşan in the 15th century, the names of the others are Turkish. This shows that when the Ottomans passed to Rumelia, Keşan and its surroundings were surrounded by empty lands. Many new Turkish villages were established in these empty areas. With the conquest of Rumelia, crowded groups passed from Anatolia to Europe. Villages in Keşan were established by these immigrants. The revenues of the newly established villages were given to the soldiers or state officials who participated in the conquest of Rumelia. A large number of soldiers were provided for the Ottoman army from the income obtained from 43 villages in Keşan. Almost all of them were armored cavalry. According to the Ottoman laws, the sipahis, who had a large income, had to take large tents and a few small tents when they went to war. In some of the Keşan villages, there were those who raised hunting birds for the Ottoman Sultan. When the Sultan was in the Edirne palace, he went hunting near Keşan. Specially bred birds of prey were part of this ceremony. Since ancient times, a large amount of wheat has been grown in the Thrace region. This did not change during the Byzantine and Ottoman

periods. In both the Byzantine and Ottoman periods, the wheat needs of the capital Istanbul were met from here. Wheat was also grown in Keşan and was sent to the Ottoman palace. The flour produced in Keşan mills was taken to Istanbul to feed the Ottoman army or navy personnel.

Giriş

Keşan Balkanların en önemli güzergâhlarından biri olan İstanbul’dan Draç’a kadar uzanan Via Egnatia üzerindeki stratejik öneme sahip küçük bir yerleşmedir. Bizans dönemindeki adı Russion olarak bilinmektedir¹. Russion hisarı, etrafındaki diğer kalelerle birlikte imparatorluğun başkenti Konstantiopolis’in batı sınırındaki savunma hattını oluşturan zincirin bir halkasını teşkil etmektedir. Bu stratejik nokta Osmanlıların Rumeli’ye geçişi ve Gelibolu’nun ele geçirilmesinin ardından fethedilen ilk bölgelerden biri olmuştur. Rumeli fatihi Süleyman Paşa Gelibolu’yu ele geçirdikten sonra buradan hareketle uçlar oluşturarak yeni fetih istikametini tayin etmiştir². Sağ, orta ve sol kol olmak üzere teşkilâtlanan bu yapı aynı zamanda sistemli bir fetih harekâtının da ana plânını teşkil etmiştir. Bu minvalde Keşan daha Süleyman Paşa zamanından itibaren baskı altına alınmaya başlanmıştır. Süleyman Paşa döneminde Gelibolu merkez olmak üzere oluşturulan uçlardan *sol kolun* hareket sahasının içinde kalan Keşan bu kolda faaliyet gösteren Evrenos Gazi’nin denetimindeki kuvvetler tarafından sık sık Osmanlı akınlarının hedefi olmuştur³. Bu durum Süleyman Paşa’nın vefatına kadar devam etmiştir. Ancak malûm olduğu üzere Süleyman Paşa’nın bir av esnasında yaralanması sonucu vefatı ile bir süre ara verilen Rumeli fütuhâtı şehzade Murad’ın Rumeli’ye gönderilmesi üzerine tekrar hız kazanmıştır.

Şehzade Murad Rumeli fütûhatının başına geçtikten sonra bir taraftan İstanbul’u sıkıştırırken diğer taraftan da Bizans’ın Trakya topraklarındaki en önemli şehirlerinden biri olan Edirne’yi ele geçirmek üzere yeni bir

¹ Bizans kaynaklarına göre X. yüzyılda adı Russion olarak bilinmekte olup bu isim XII. yüzyıl Arap kaynaklarında Russo olarak geçmektedir, bkz. Liena V. Simenova, “Keşan (Russion): Ortaçağda Via Egnatia’da Önemli Bir Kale”, *Keşan Sempozyumu Bildirileri Metinleri*, İstanbul 2005, s. 252.; Balkanlar ile ilgili bir haritalarda Rossa olarak kaydedilmiştir, bks. Klaus Belke, “Roads And Travel In Macedonia And Thrace In The Middle And Late Byzantine Period”, *Travel in The Byzantine World*, ed. R. Macrides, Aldershot 2002, 76.

² Halil İnalçık, “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362) Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten*, LXXIII, S: 266, Ankara 2009, s. 77-107; keza H. İnalçık, “Rumeli”, *DİA*, C.XXXV, İstanbul 2008, s. 232- 235.

³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949, s. 127-128.

strateji belirlemiştir⁴. Bu strateji ayını zamanda Edirne’nin fetih plânının da bir parçasıdır. Bu plân çerçevesinde şehzade Murad Rumeli kuvvetlerini iki kola ayırmış kendisi Lala Şahin Paşa ile birlikte Tekirdağ-Çorlu-Burgaz güzergâhından olmak üzere Edirne-İstanbul bağlantısını kesmek suretiyle Edirne üzerine yürürken ordunun diğer bir kolunda da Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey güneyden Edirne’yi baskı altın alarak Keşan-İpsala-Dimetoka güzergâhında harekete geçmişlerdir. Daha Süleyman Paşa zamanında Osmanlı öncü kuvvetlerinin tazyikini üzerinde hisseden Keşan çok geçmeden Evrenos Gazi tarafından ele geçirilmiştir⁵. Keşan hisarının teslim olmasından hemen sonra İpsala tarafları da baskı altına alınmıştır. Nihayet İpsala ve Dimetoka kalelerinin de ele geçirilmesiyle Edirne’nin fethine bir adım daha yaklaşmıştır. 1361 yılında Edirne’nin fethiyle birlikte yaklaşık on yıl içinde Doğu Trakya’nın fethi neredeyse tamamlanmıştır. Fetih kronolojisinden de anlaşılacağı üzere Keşan Edirne’den önce fethedilmiştir.

Edirne’nin fethinin ardından kısa bir süre sonra Orhan Bey’in vefat haberinin gelmesi ile birlikte şehzade Murad Bursa’ya gitmek üzere Rumeli’den ayrılmadan evvel Lalası Şâhin’i uç beyleri üzerinde beylerbeyi tayin etmiştir⁶. İlk kez hayata geçirilen bu uygulamayla beylerbeyi sıfatıyla atanan Lala Şahin Paşa’nın geniş askeri yetkileri haiz bir komutan hüviyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Sultan Murad Anadolu’daki meselelerle meşgul olurken Edirne’de bulunan beylerbeyi Lala Şâhin önderliğinde Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey denetimindeki Rumeli kuvvetleri fetihlere devam etmiştir⁷. Edirne merkezli yürütülen harekâtlar neticesinde ele geçirilen bölgeler Anadolu’dakine benzer bir şekilde sancak, kaza, nahiyeye ve karye/köy olmak üzere sistematik şekilde teşkilâtlandırılmıştır. Ancak Anadolu’dan farklı bir uygulamanın Rumeli topraklarında hayata geçirildiği görülmektedir.

Sultan Murad zamanında Rumeli’de fethedilen yerler, ilk etapta merkezi Edirne’de bulunan Paşa Sancağı’na bağlanarak Rumeli Beylerbeyiliği ihdas edilmiştir. Bu yeni oluşan eyaletin yönetim merkezi tayin edilen

⁴ XIV. yüzyılın ilk yarısında Bizans çekirdek coğrafyasını Konstantinopolis ve Trakya bölgesi teşkil etmekte idi. Bu sırada Trakya’nın en önemli kentleri ise Dimetoka ve Edirne olarak bilinmekteydi, bkz. Donald M. Nicol, *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-145*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2016, s. 270

⁵ *Âşıkpaşazâde*, s. 127-128.

⁶ Halil İnalçık, “Murad I”, *DİA*, C. XXXI, 2020, s. 156.

⁷ Bu hareketler esnasında Edirne’nin batı ve kuzey cihetinde olmak üzere Filibe, Sofya, Çirmen, Ferecik vs. bölgeleri ele geçirilmiştir, ayrıntılar için bkz., Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 157-158.

Edirne aynı zamanda Rumeli Beylerbeyi’nin de burada bulunuyor olması sebebiyle *Paşa livâsı/sacağı* olarak adlandırılmıştır⁸. Paşa Livâsı, diğer bir tabirle Rumeli Beylerbeyiliği, Osmanlı kadim uygulamaları gereğince sağ ve sol kol olmak üzere iki cenaha ayrılmıştı. Sağ cenahta dokuz, solda ise on kadılık bölgesi bulunmakta idi. XVI. yüzyılda Paşa Livası cânib-i yeminde; Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Tatarpazarı, Keşan, Eskihisar-Zağra, Kızılağaç, Filibe kadılikları yer almaktaydı. Keşan Osmanlı idari sistemi içerisinde Paşa Livâsı’na tabi bir kazâ olarak kaydedilmiştir⁹. İncelediğimiz defterde Keşan için idarî olarak kimi zaman nahiyeye kimi zaman vilâyet ibaresi kullanılmasına rağmen Keşan’da bir kadılık müessesinin varlığı hukuki statüsünün kaza olduğunu işaret etmektedir¹⁰. Zira Duşbudak adlı karyenin gelirlerinin görevi karşılığında Keşan kadısına timar olarak verildiği açıkça ifade edilmiştir. Mezkûr köy hakkındaki tutulan kayıtların ayrıntılarını incelediğimizde bu uygulamanın daha önceki sultanlar zamanından itibaren var olduğunu ve köyün gelirinin eski dönemlerden itibaren Keşan kadılarına timar olarak verildiğini öğrenmekteyiz¹¹.

Arşiv vesikalarından edindiğimiz bilgiler doğrultusunda bugünkü Keşan’ın Osmanlı kayıtlarında Rusköy olarak bilinen köy etrafında geliştiğini söylemek mümkündür. Rusköy ismi Bizans döneminde Keşan hisarının bulunduğu en eski yerleşim alanı olan Russion ismine izafeten Osmanlı döneminde verilen isimdir. Bu köy ile birlikte en kalabalık gayri müslim nüfusa sahip olan *Mavri nâm-ı diğer Keşanköy*’ün de Rusköy’e yakın bir yerleşim olduğunu düşünmekteyiz. Bu köyün bugün nerede olduğu bilinmemektedir. Fakat buradaki gayri müslim nüfus dikkate alındığında ilk akla gelen Keşan’daki kadim Bizans ahalisinin burada meskun olduğudur. Keşan hisarını da içine aldığı tahmin ettiğimiz bu iki köyün ana yerleşim alanını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Keşan’a ait XV.-XVI. yüzyıllarda düzenlenmiş tahrir defterlerini incelediğimizde Keşan

⁸ Paşa sancağının Rumeli beylerbeliğinin karşıladığı olduğu hakkında bkz., M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952., s.6-8.

⁹ Paşa Livası sol kolda Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Tatarpazarı, Keşan, Eskihisar-Zağra, Kızılağaç, Filibe kazaları bulunmaktaydı, M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s.6.

¹⁰ Nahiyeye tabiri, livâ ve kazalar dışında doğrudan coğrafi ve idarî birimleri ve bölgeleri ifade etmek için kullanılmakla birlikte XV. ve XVI. yüzyıllarda bazen vilâyetle eş anlamlı olarak geçmektedir, bkz., İlhan Şahin, “Nahiyeye”, *DİA*, C. XXXII, 2006, s. 307.

¹¹ Karye-i Duşbudak timar-ı mevlâna kâdı, *MC*. O89, 65b.

nefsine yani şehir özelliği gösteren bir yerleşmeye ya da kayda tesadüf edilmemiştir¹². Ancak 1641 (H. 1051) yılına ait bir avâız defterinde Rusköy’de mahallelerin varlığı dikkat çekicidir. *Nefs-i Keşan nâm-ı diğêr Rusköy* başlığı altında Müslüman ve gayri müslim mahalleler sıralanmıştır¹³. Bu kayıt yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi Rusköy’ün Keşan’ın merkezi olduğu konusunda şüphe bırakmamaktadır.

Keşan ve çevresi Süleyman Paşa döneminde Gelibolu’dan sonra Osmanlı akıncılarının ilk uğrak noktalarından olması sebebiyle Rumeli fethinde oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira buralar Anadolu yakasından geçen öncü kuvvetlerin ilk mücadele sahası olmasının yan sıra meskun oldukları ilk sahalardan da başında gelmektedir. Şehzade Murad zamanında gerçekleştirilen iskân faaliyetleri esnasında da bu hareketlilik devam etmiş Anadolu’dan göçürülen Türkmenler burada yerleşmeyi sürdürmüştür. Bu sebeple Keşan ve civarındaki yerleşmeler hakkında tahrir defterlerinin verdiği bilgiler Rumeli’de erken dönem Osmanlı idaresi ve iskân faaliyetleri hakkında da önemli bilgiler edinmemize katkı sağlayacaktır.

Osmanlı idaresindeki Keşan’a ait en erken tarihli kayıtlar XV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında tutulduğu anlaşılan 1456 yılına ait icmâl defterinde yer almaktadır¹⁴. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan bu defter Rumeli’de erken dönem timar kayıtlarını havi defterlerden biri olması sebebiyle bölgede dirlik sistemi, Osmanlı askeri sistemi, toprak tasassufu, tarımsal ve iktisadi faaliyetler hakkında önemli verileri ihtiva etmektedir. Bahsedilen konuların ve verilerin anlamlı bir bütün teşkil edebilmesi hususunda öncelikli olarak Osmanlı dirlik sistemi ve tahrir geleneği izah edilerek bunun Keşan’daki yansımaları ele alınacaktır.

Timar Sistemi ve Tahrir Uygulaması

Osmanlı idarecileri beyliğin kuruluş yıllarından itibaren ülke topraklarının tümünü kontrol etmek ve merkezle olan bağlantısını üst seviyede tutmak üzere güçlü bir merkezi idare kurmayı hedeflemiştir. Ancak kuruluş coğrafyasının daha kontrol edilebilir bir genişlikte olması sebebiyle teferruatlı bir teşkilât sistemi ihtiyacı hasıl olmamıştır. Ele geçirilen

¹² XVI. yüzyılın başlarına ait olan (H.923/ 1517) tahrir defterinde Keşan ile ilgili kısımlar *nahiye-i Keşan* şeklinde başlayıp ardından tasarruf şekillerine göre karyeler sıralanmıştır, BA, *TT.d.*, nr. 73, s. 56-58.

¹³ BA, *KK.d.*, nr. 2590, s. 257.

¹⁴ Keşan özelinde inceleyeceğimiz bu defter İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları içinde bulunan MC_Yz_O.000089 demirbaş numarası ile kayıtlı 1456 tarihli icmâl defteri olup, çalışmanın ilerleyen kısımlarında mezkûr deftere yapılan atıflar MC. O89 şeklinde ifade edilecektir.

toprakların bir kısmını hanedan mensuplarının denetimine verilirken diğer geri kalan kısmı da gaza geleneği doğrultusunda tüm kuvvetleriyle Osmanlı sultanlarının yanında yer alan gazilere ve adamlarına tahsis edilmiştir. Erken dönem Osmanlı kroniklerinden Aşıkpaşazâde’de Osman Bey zamanında ele geçirilen yerler hakkında olmak üzere; “*Karacahisar sancağıdır kım ona İn Öni derler, oğlu Orhan Bege verdi. Ve su başılığın kardaşı Gündüze verdi. Yar hisarı Hasan Alpa verdi. Bu dahı yarar yoldaş idi. Hem kendüyle bile gelmiş idi. İnegötlü Durgut Alpa verdi... Kayın atası Ede Baliya Bilecük hâsılın timar verdi... İzniğün vilâteyine seğittiler. Şehrün kapusını yapdurdılar bir nice gün ceng etdiler. Dört yanı vilâyet dapdılar. Kala üzerine er kodılar. Dapan vilâyeti timar erlerine verdiler*”¹⁵ şeklinde geçen anlatıdan fethedilen yerlerin kimler tarafından nasıl tasarruf edildiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu uygulama daha sonraki yıllarda inkişaf ederek timar rejiminin esasını teşkil etmiştir¹⁶.

Bir arazinin gelirinin askerî kuvvetlere “dirlik” ya da “timar” olarak tahsis edilmesi şüphesiz Osmanlılarla birlikte ortaya çıkmış bir uygulama değildir. Bu gelenek Selçuklularda iktâ, İlhanlılarda ülüş adıyla aynı şekilde devam etmiştir. Osmanlıda ise iktâ manasını ifade etmek üzere “dirlik” kelimesi kullanılmıştır¹⁷. Dirlik (dirilik) ile eş anlamlı kullanılan timâr (timar) kelimesi sözlükte “bakım, ilgi” anlamına gelmektedir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-ıdarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade etmektedir¹⁸. Timar sistemi henüz yaygın bir maliye teşkikâtı kuramamış devletlerin vergi toplama

¹⁵ Aşıkpaşazâde, s.105.

¹⁶ Akdağ, uç beylerinin fethettikleri yerleri kaide gereğince mülklerine kattıklarını bununla birlikte kale olmamak şartıyla, zaptolunan köylerin vergi hasılatının askeri hizmetlerini muntazaman yapmak karşılığında, uç beylerinin yanında bulunan askerlere verilmekte olduğunu ve bu müessesenin inkişaf ederek ileride Osmanlı timar rejiminin esasını teşkil ettiğini dile getirmektedir. Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi (1243-1453)*, C.I, Ankara 1979, s. 242-243.

¹⁷ Osmanlı devletinde mîrî arazinin önemli bir kısmının tasarruf şekli olan timar veya dirlik nizâmı ile İslâm hukuku kitaplarında ve özellikle de “ahkâm-ı sultaniye” eserlerinde izah edilen iktâ nizamı arasında ciddi anlamda bir hüküm farklılığının mevcut olmadığı anlaşılmaktadır, bkz., Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- I.Kitap*, İstanbul 1990 s. 143.

¹⁸ Halil İnalçık, “Timar”, *DİA*, C. XLI, 2020, s.169.

yükümlülüğünü hafifleten bir düzen sağlamıştır¹⁹. Güçlü bir para ekonomisinin egemen olmadığı XIV. ve XV. yüzyıllarda para olarak maaş vermekten ziyade fethedilen yerlerin bir bölümünün dirlik olarak timara verilmesi uygun görülmüştür. Bu kişiler, kendilerine tahsis edilen yerlerin vergilerini devlet adına tahsil ederken tahsil ettiği vergi gelirlerinin, maaşına karşılık olan kısmını geçimine harcamakta ve geri kalan kısmını ise kanunların belirttiği şekilde yardımcı kuvvetlerin teşkil edilmesi için sarf etmekteydiler²⁰. Mezkûr şahıslar bu hizmette kaldıkları sürece bu gelire tasarruf etmekteydiler.

Osmanlı hukukuna göre ülke toprakları temelde beş gruba ayrılmakta olup daha ziyade mirî, mülk ya da vakıf olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktaydı²¹. Timar için tahsis edilen ise araziler mirî arazi sınıfında olanlardı. Mirî toprakların rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olup tasarrufu devlete ya da devlet tarafından tevcih edilen kimselere aitti. Dirlik/timarlar ise kendi aralarında üç ayrı kategoriye ayrılmaktaydı. Birinci sırada havâss-ı hümâyûn ve havâss-ı vüzerâ olarak *hâslar* gelmektedir. Havâss-ı hümâyûn prensipte padişaha ait gibi görünse de kapıkullarının giderleri, teçhizatları ve sarayın masrafları buradan karşılanmaktaydı²². Bu yüzden en zengin ve en güvenilir gelir kaynakları bu kategori için tahsis edilmiştir. Havâss-ı vüzerâ hükümet üyeleriyle vilâyet yöneticileri, sancakbeyleri veya beylerbeyleri için ayrılmıştı. Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan dirlikler hâs olarak adlandırılmaktaydı. İkinci sırada ise zeamet gelmekteydi. Yıllık geliri 20 bin akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere ze‘âmet, sahiplerine de zaim veya erbâb-ı ze‘âmet adı verilmekteydi. Yıllık geliri, 19.999 akçeye kadar olan dirlikler timar olarak adlandırılmaktaydı²³.

¹⁹ Timar sistemi merkezi hükûmete taşradaki gelirleri toplayıp tevzi etme imkânı sağlamaktaydı, bkz. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.5.

²⁰ Halil Sahillioğlu, *Türk İktisat Tarihi (Giriş-Bazı Kurum ve Kavramlar)*, İstanbul 1989, s. 38.

²¹ Mirî, mülk ve vakıf arazilerinin yanı sıra mevât ve metrûk araziler de bulunmaktaydı. Ancak bunların kimsenin tasarrufunda olmayan ziraate elverişsiz araziler olduğu görülmektedir, bkz. Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s.139-141.

²² Halil İnalçık, “*Timar*”, s. 169.

²³ Ahmet Akgündüz, *a.g.e.* s. 143; Mithat Sertoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.

Osmanlı devletinde dirlik sisteminin uygulandığı araziler tahrir defterlerine kaydedilmekteydi²⁴. Tahrir işlemi esnasında verilerin belli bir sistem dahilinde işlendiği tahrir defteri *mufasaal* (ayrıntılı) ve *mücmel/ıcmal* (özet/kısaltılmış) defterler olmak üzere ikiye ayrılmakta idi²⁵. Mufassal defterler geniş kapsamlı defterler olup bunların toplu sonuçlarını içine almak üzere hazırlanan defterlere ise icmal defteri adı verilmekteydi²⁶. Rumeli bölgesine ait mevcut en erken tarihli (1431) tahrir defteri Arvanid Sancağı’na ait icmâl suret defteridir²⁷. Bu defter sultan II. Murad zamanında Rumeli’de Osmanlı taşra teşkilâtı, toprak sistemi ve askerî düzeni hususunda mâlûmat vermekle birlikte erken dönem tahrir usulü hakkında da bilgi edinmemize imkân vermektedir. II. Murat döneminde tutulmuş bu defterde timar sahiplerinin tasarruf ettikleri karyelerin isminin üst kısmında gelirleri mukabili yükümlülükleri belirtilmiştir²⁸. Bu uygulamanın II. Mehmet döneminde de devam ettiğini görmekteyiz. Çalışmamıza konu olan defterin (MC.O89) II. Mehmed

²⁴ Fetih politikası gereği fethedilen topraklar tahrir usulünce kayıt altına alınmaktaydı. Tahrir “*yazma, kaydetme, deftere geçirme*” anlamına gelmekte olup terim olarak ise Osmanlı maliye teşkilâtında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tesbiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmekteydi, bkz., Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, C.XXXIX, 2010, s. 425 ; Kezâ bu hususta bkz., Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri, Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, *İFM*, II/1 (1940-1941), s. 26-29.; Tahrir sırasında köy, mezraa, yerleşme birimleri veya tarım alanları, yayla, kışla veya meralar tespit edilir, bunların mülk, timar, vakıf şeklinde hukukî statüleri belirlenirdi. Diğer taraftan söz konusu birimler içinde yaşayan ailelerin vergi vermekle mükellef fertlerinin veya herhangi bir sebeple vergiden muaf olanların adları tek tek kaydedilirdi, bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 5.

²⁵ Tahrir defterleri ve tutulma usulleri hakkında bkz. Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, çev. M. A. Kılıçbay, Ankara 1985, s. 3-10.

²⁶ Feridun M. Emecen, icmal defterler düzenlenirken mufassal defterlerdeki bilgilerin bazen yanlış ya da eksik okunmasından kaynaklı meselelere değindiği makalesinde icmal defterler kullanılarak yapılan çalışmalarda bu hususlara dikkat edilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur, bkz. Feridun M. Emecen, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XVI, 1996, s. 37-44.

²⁷ *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, Giriş kısmı: XXI.

²⁸ BA, *TT.d.*, nr. 1, s. 1.

döneminde tutulmuş bir icmal defteri olduğu anlaşılmaktadır²⁹. Mezkûr defter XV. yüzyıl erken dönem tahrir defterlerinin karakteristik özelliğini taşımakta olup timar sahiplerinin yükümlülükleri tasarruf ettikleri karyelerin üst kısmında sıralanmıştır. Keşan nahiyesindeki timarların da defterdeki diğer nahiyelerde olduğu gibi aynı usulde kaydedildiği tespit edilmektedir³⁰.

XV. yüzyılın sonlarına doğru bu uygulamanın değiştiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid döneminde timar sahiplerinin yükümlülükleri tasarruf ettikleri karyelerin isminin üstünde yer almayıp kanunnâmelerde belirtilmiştir. Buna göre kanunnâmede “*bin akçelik timar yiyen (tasarruf eden) kendi cebelü; iki bin akçelik timar yiyen kendü cebelü, gulâm bir; üç bin akçe yiyen kendü bürüme, gulâm bir; dört-beş bin akçelik yiyen kendü bürüme, cebelü, bir gulâm, bir tenktur; ... on-onbir bin yiyen kendü bürüme, cebelü üç, gulâm bir, çadır bir; onbeş binlik timar yiyen kendü bürüme, cebelü beş, çadır bir ...*” şeklinde timar sahiplerinin yükümlülükleri tarif edilmiştir³¹. II. Bayezid’in saltanatının başlarında tutulmuş Paşa livasına ait bazı nahiyeleri havi tahrir defterindeki (TT.d. nr. 20) timarlarının bu usulde kaydedildiğini görmekteyiz. Timar sahiplerinin yükümlülüklerine dair her hangi bir bilgiye yer verilmeyip doğrudan timar sahibinin adı, tasarrufundaki karye, raiyyet, rüsum ve hâsılı kaydedilmiştir³². Mezkûr defterde Keşan nahiyesine dair bir kaydın bulunmaması Keşan özelinde bu

²⁹ İncelediğimiz defterde çeşitli timar kayıtları üzerindeki derkenarlar defterin tarihlendirilmesi hususunda önem arz etmektedir. Derkenarlarda yer alan muhtelif tarihler arasında Pravadi nahyesinde Evrenos veled-i Yaycı Mahmud’a ait timar kaydının üstünde bulunan derkenarda yer alan “*cemâziyelevvel 860*” tarihi, en erken tarihli kayıt olarak tespit edilmektedir. Bu cümleden olarak mezkûr defteri Nisan/Mayıs 1456 olarak tarihlendirebilmekteyiz. bkz. MC. O89, 72b.; keza aynı hususta bkz., Cengiz Parlak, “Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı’na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 86.

³⁰ MC. O89, 58a-66a.

³¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- II. Kitap (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)*, İstanbul 1990, s. 45.

³² II. Bayezid dönemine (H.890/1486) ait Paşa livasının Fikle, Prevadi, Üsküdar, Dimetoka, Kızılağaç ve Ergene nahiyelerinin bulunduğu defterin muhtelif sayfalarında timar kayıtlarının bu usulde tutulduğu görülmektedir. Örneğin Fikle nahiyesindeki timar kaydında: “*timar-ı Bayezid v. Mustafa karye-i Mihal, karye raiyyeti, rüsum ve hâsıl (1443)*” şeklinde sıralı olarak kaydedilmiştir, bkz., BA, TT.d, nr. 20, s. 23; kezâ aynı defterde Üsküdar nahiyesinde ser-çakırcıyân Mehmed Bey’e ait kayıt ise “*timar-ı Mehmed Bey ser-çakırcıyân-ı Padişah, karye raiyyet, rüsum ve hâsıl (3224)*” şeklindedir, aynı defter, s. 91-92.

usulün nasıl tatbik edildiği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Ancak XV. yüzyıla ait olmamakla birlikte II. Bayezid saltanatı sonları olarak tarihlendirilmiş mufassal deftere nazaran Keşan nahiyesindeki timarların yukarıda bahsedilen uygulama usulünce kaydedildiğini görmekteyiz³³.

Keşan Kırsal Alanında Timarlar ve Arazi Tasarrufu

Keşan ve çevresinin Rumeli yakasında ilk fethedilen yerlerden olması sebebiyle timar sistemi içerisine dahil edilen bölgelerin başında geldiğini söyleyebiliriz. İncelediğimiz deftere nazaran bazı dirlik sahipleri hakkında verilen ayrıntılardan hareketle Keşan ve çevresinde en erken tarihli olarak Çelebi Mehmed döneminde tahrir yapıldığı ve arazilerin timar sistemi içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Kayacık köyüne ait bir timar kaydında “*Timar-ı İlyas v(eled-i)Kaya Murad elinde Sultanımız hazret dedesi Mehmed Han tevkî‘ vardır*” açıklaması bu köyün I. Mehmed döneminden itibaren dirlik sistemi içerisinde olduğunu göstermektedir³⁴. Yine Biricik (Yericcek?) Ali köyünün timar sahibi Hızır v(eled-i) Murad hakkında verilen bilgide “*elinde Sultanımız hazret babası zamanında tevkî‘ vardır*” ibaresi mezkûr köyün II. Murad zamanında da timar arazisi olduğunu ve statüsünü koruduğunu göstermektedir³⁵. Bu kayıtlar Keşan ve çevresinde timar sisteminin Çelebi Mehmed döneminden itibaren var olduğunu işaret etmektedir.

Tahrir defterlerinde dirlik kayıtları genel itibariyle hâs, zeamet, timar şeklinde gelirlerine göre bir sıralamayla kaydedilmektedir. İncelediğimiz defterde Keşan’a ait verilerin bulunduğu kısım ilk olarak *Nâhiye-i Keşan* başlığı altında *za‘îmeş* Hızır Bey’e ait zeamet kaydıyla başlanmaktadır³⁶. İkinci sırada *Timarhâ-i Vilâyet-i Keşan* başlığıyla Keşan’da timara dahil karyeler sıralanmıştır. Keşan’ın idari statüsünü tanımlayan nâhiye ve vilâyet terimlerinin neye göre tasnif edildiği hususunda ise defterde her hangi bir ipucuna tesadüf edilememiştir. Ancak XV. yüzyılda Rumeli’nin çoğu yerinde olduğu gibi burada da vilâyet ve nâhiye tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldığını söyleyebiliriz. Nâhiye ve vilâyet tabirleri birbirinden ayrı gibi gözükmesine rağmen erken dönem Osmanlı vesikalarında çoğu

³³ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan bu defterler II. Bayezid döneminin sonlarında tutulmuştur (TSMA.d. 8236). Paşa Livası’na ait mufassal tahrir defteri olduğu anlaşılan defterin büyük bir kısmı kopmuş geriye Keşan nahiyesine ait bir kısım timar kayıtları kalmıştır. Örneğin “*timar-ı doğancı Yusuf karye-i Kılıç, timar-ı mezkûr, karye raiyyeti, rûsumu ve hasıl (2192)*” sıralaması ile kayıtlı olduğu görülmektedir, bkz., TSMA.d. 8236, 1a.

³⁴ MC. O89, 60a.

³⁵ MC. O89, 60a.

³⁶ MC. O89, 50a

zaman aynı mânâya gelmektedir. Nâhiye idarî anlamda aynı özellikleri taşıyan köylerin oluşturduğu bir birimi ifade etmektedir³⁷. Defterin devam eden kısımlarında *Hâssahâ-i Hullide Mülkühü* başlığı ile padişah haslarına dahil olan köyler yer almaktadır³⁸. En son olarak ise vakıflara tahsis edilmiş köyler bulunmaktadır. Çalışmamızda dirlik grupları defterdeki sıra esas alınarak incelemeye tabi tutulmuştur. Bu minvalde ilk olarak zeâmet gelirleri ele alınacaktır. Gelirleri bir zaimin tasarrufuna bırakılan zeâmat yukarıda da izah edildiği üzere üst gelir grubunda olan şahıslara görevi karşılığında verilmekte olup geliri 20.000 ile 99.999 akçe arasında dirliğe sahip kimseleri ifade etmekteydi. **Keşan Subaşısı’nın Zeameti**

Keşan nahiyesinde zeamet sahibi olarak sadece Hızır Bey’in kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu kayıтта za’imeş Hızır Bey’in ünvanı ya da tahsis edilen karyelerin hangi görevi karşılığında kendisine verildiği belirtilmemiştir. Ancak incelediğimiz defterde Paşa livasına bağlı bir diğer nahiye olan İpsala’ya tâbi köylerden *karye-i İbrahim*’in tasarrufu hususunda yazılmış bir derkenar dikkat çekicidir. Buradaki kayıтта *İbrahim* köyü ile birlikte *Barağı* köyünün Keşan subaşısı üzerine yazıldığı ancak bu iki köyün daha sonra Ali adlı şahsa timar olarak verildiği kaydedilmiştir. Kaydın devam eden kısmında timarcı Ali’nin ölümüyle birlikte İbrahim köyünün İpsala subaşısına, Barağı köyünün ise Keşan subaşısına tahsis edildiği anlaşılmaktadır³⁹. Bahse konu kayıтта *karye-i Barağı*’da vergiye dahil nüfus 4 çift ve 3 bennâk olarak kaydedilmiştir. Defterin ilerleyen kısımlarındaki veriler konuyu takip edebilmemize imkân tanımaktadır. Mezkûr defterde sıralama olarak İpsala nahiyesinden hemen sonra Keşan nahiyesi kısmına gelindiğinde zeamet kategorisinde kayıtlı köyler içinde Keşan’a bağlı Barağı köyünün bulunduğu ve yukarıda geçtiği şekliyle 4 çift ve 3 bennâk hânesinden müteşekkil olduğu tespit edilmektedir. Barağı köyü Hızır Bey’in zeameti arasında yer alan köylerden biridir. Şu halde Barağı köyünün kadimden olageldiği üzere Keşan subaşısının tasarrufunda olduğu açıktır. Hızır Bey’in zeameti ile ilgili kaydın hemen yanındaki derkenarda ise Rusköy’de pazar için iki cebelü vermesi koşulu yer almaktadır. Nitekim ilerleyen kısımlarda “*bâzâr için subaşı iki cebelü*

³⁷ Nahiye terimi hususunda bkz. Tayyib Gökbilgin, “Nahiye”, *İA*, IX, 36- 39. Ayrıca aynı konu için bkz. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 110- 111.; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 25-37.; kezâ Nâhiye ve kazânın aynı kavramlar olduğu ve her ikisinin de bir kadılık merkezini ifade ettiği hususunda bkz. Nejat Göyünç, *Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 39.

³⁸ *MC*. O89, 66a.

³⁹ *MC*. O89, 50a.

virmeğe mültezim oldı” kaydı Hızır Bey’in Keşan subaşı olduğu hususunda ihtilaf bırakmamaktadır⁴⁰. Halil İnalıcık, subaşaların tahrir kayıtlarında daima “bey” ünvanı ile yer aldığını belirtmektedir⁴¹. Erken dönem Osmanlı idari sisteminde vergi tahsildarı ünvanı manasında zâimin karşılığı subaşı sıfatı da olarak kullanılmaktaydı⁴².

Keşan subaşı Hızır Bey’in zeâmet gelirlerine mukabil yükümlülükleri arasında olan savaş ve seferlerde orduya intikali esnasında hazır bulundurması gereken teçhizatı ile buna ilâve olarak yanında götürmesi gereken adamlarının sayısı ve nitelikleri isminin yanında zikredilmiştir. Buna göre Hızır Bey *kendi bürüme* olarak savaşa katılmaktadır. *Bürüme*, örme zırh anlamına gelmekte olup üst üste birbirine tutturulmuş çelik halkalardan oluşan üst gelir grubunun savaşta yanında getirmesi gereken teçhizdendi⁴³. Buna göre kendisi bürüme zırhlı olarak savaşa katılma zarureti bulunan Hızır Bey’in yine başka bir zırh türü olduğu bilinen *cebe* ile donatılmış 6 savaşçıyı da yanında getirmesi koşulu kayıtlıdır. Bu uygulamanın en erken tarihli örneğine II. Murad döneminde tutulmuş olan Arvanid Sancağı’na ait tahrir defterinde rastlanmaktadır⁴⁴.

Cebe, bürümeden daha basit, genellikle metal plakalardan oluşan bir zırh anlamına gelmektedir. Cebelü asker, timar sahibinin geliriyle doğrudan ilgili olup sayıları bu gelirlere göre tespit edilmiştir. II. Murad devrine ait 1431 tarihli Arvanid Sancağı defterinde bu uygulamanın ilk örnekleri yer almaktadır. Bu deftere göre geliri 1000 akçenin altında olan timar sahipleri “kendüleri cebelü” ifadesiyle belirtilmiştir. Yani bunlar bizzat tam teçhizatlı olarak sefere katılacaklardır. 1500-2000 akçe timarı olanlar yine kendileri cebelü ve yanlarında kendi hizmetlerini gören bir “gulâm” veya “oğlan” getirmekle yükümlü tutulmuşlardı. 2000 akçenin üstünde timarı olanlar ise kendileri “bürüme” denilen mükemmel bir zırh ile ve gelirlerinin durumuna göre belirli sayıda tam teçhizatlı cebelü ile sefere katılırlardı⁴⁵.

⁴⁰ MC. O89, 59b.

⁴¹ *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Giriş kısmı: XXIV.

⁴² Akgündüz, s. 56-57.

⁴³ N. Beldiceanu, *a.g.e.*, s. 90.; Kezâ bkz., Halil İnalıcık, “*Timar*”, s. 170.

⁴⁴ Halil İnalıcık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. 20.

⁴⁵ Meselâ 16.410 akçelik geliri olan bir sipahi, bürüme ile sefere katılmak ve ayrıca üç cebelü, bir gulâm ve çadır getirmekle yükümlüydü. Yine aynı deftere göre Arnavud Belgradı (Berat) subaşı olup 50.762 akçelik geliri olan Adlu Bey on cebelü ile sefere gitmekteydi, Feridun M. Emecen, “Cebelü”, *DİA*, C. VII, (1993), s. 188.

Dirlik sahiplerinin hâs, zeamet ya da timar olsun tasarruf ettikleri gelirlerin hasılına karşılık beraberinde götürmekle yükümlü oldukları askerlerin yanı sıra sefere giderken ayrıca çadır da götürmeleri gerekmektedir. Bu çadırlar sefer esnasında gerek yol üzerinde gerekse sahrada askerlerin konaklaması için elzem olup dirlik sahibi olan kimselerden istenen başlıca malzemeler arasında gelmekteydi. Hızır Bey’in zeameti mukabilinde yanında büyük bir çadır ve bir de *tenktûr* (küçük sipahi çadırı) götürmesi istenmektedir⁴⁶. Tenktûr, çadır karışılığı olarak kullanılmakla birlikte daha ziyâde tek kişinin içinde kalmasına uygun bir çadır anlamına da gelmekteydi⁴⁷. Elimizdeki kayıttta her iki çadır türünün ayrı ayrı zikredilmesi aralarındaki farkı vurgulamak amacıyla olsa gerektir.

Keşan subaşı Hızır Bey’in tasarrufundaki 11 köyün toplamında 129 çift, 93 *bennâk* kayıtlı iken tarım yapılan arazinin yüz ölçümü yaklaşık 15.930 dönüme tekabül etmektedir⁴⁸. Bu arazilerden elde edilen gelir ise 22.000 akçe tutarındadır. Keşan köylerindeki hasılı mukabili Hızır Bey’in *kendi bürüme* -zırlılı- olmakla birlikte yanında 6 cebelü 1 çadır ve 1 tenktûr sefer esnasında götürmesi gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere pazar için mültezîm olduğu iki cebelünün daha eklenmesiyle hasılı mukabili bu sayı 8 cebelüye erişmiştir.

Hızır Bey’in zeametindeki köyler içinde 91 hane ile en kalabalık nüfusa sahip köy Rusköy’dür. Keşan’ın en eski yerleşim yeri olan Rusköy’ün fetihten itibaren XV. yüzyıla kadar hâlâ en önemli yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹. Bunda yukarıda da bahsi geçtiği üzere Rusköy’de bir pazar yerinin varlığının etkili olduğunu söylemek gerekir. Rusköy’ün nüsfu fazla olmakla birlikte köyden elde edilen gelir sıralamasına

⁴⁶ MC. O89, 58a.

⁴⁷ Feridun Emecen tenktûr kelimesinin menşeinin tartışmalı olmakla birlikte Farsça *teng/tenk* ve *tur/tor* kelimelerinden oluşma ihtimalinin yüksek olduğunu, *tenkûr* (*tengtûr/ten-getir*) adlı çadırın bazen büyük çadır bazen de küçük sipahi çadırı anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bu çadırın bir nevi tek kişilik uyku tulumu olabileceği ihtimalini belirtmektedir, bkz. Feridun M. Emecen, “Defter-i Köhne: Pirlepe- Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 43, İstanbul 2014, s. 350. Bu hususta ayrıca bkz. N. Beldiceanu, *a.g.e.*, s. 95-98.

⁴⁸ Bir çift veya çiftlik iyi bir yer için altmış dönüm olup *bennâk*lerin elindeki topraklar ise yaklaşık otuz dönüme takbül etmektedir. Feridun M. Emecen, “Bennâk”, *DİA*, C.V, 1992, s. 548. Çalışmamızda Keşan’daki tarıma açık çiftliklerin dönümü bu minval üzere hesaplamıştır.

⁴⁹ XVII. yüzyıla ait bir tahrir kaydında *nesf-i Keşan mâ‘ Rus köy* birlikte kaydedilmiştir. Bkz, BA, KK. *d.*, nr. 2590, 56-57.

bakıldığında Ericekli köyünden sonra ikinci sırada gelmektedir. Bu durum Rusköy’de bulunan raiyyet içinde vergiden muaf kesimlerin bulunuyor olması ile açıklanabilir.

Köyler içerisinde pirinç üretimi yapılan bir köy dikkat çekmektedir. Selman Reis nâm-ı diğer Çeltikköy’de çeltikçilikle uğraşan 5 hane bulunduğu görülmektedir⁵⁰. Çeltik ziraatının yapılması için sulak bir arazinin olması gereklidir. Bu hususta Keşan sınırlarından geçerek Ege Denizi’ne dökülen Meriç Nehri civarında çeltik üretiminin yapılacağı akla gelmekteyken Selman Reis köyünün yerini nehirden hayli uzakta olarak tespit emekteyiz. Burada çeltik üretimi yapılıyor olması köyün farklı bir su kaynağına yakın olduğunu düşündürmektedir. Selman Reis köyünde iki su değirmeninin bulunuyor olması köyün bir akarsu kenarında olduğunu işaret etmektedir. Bu sebeple çeltik tarımına uygun bir köy olduğunu söylemek mümkündür. Çeltik üretimi devletin hassasiyetle üzerinde durduğu meselelerdendir. Zira İstanbul’un fethinden önce Edirne sarayının ve şehrinin sonrasında ise başkent İstanbul’un pirinç ihtiyacı önemli bir yer tutmaktadır⁵¹. Bu sebeple çeltik ziraatıyla meşgul olan köylüler bazı vergilerden muaf tutulmaktaydılar⁵².

Subaşının hasılı içindeki köylerde topraktan alınan vergilerin yanı sıra iktisadi manada değer arz eden değirmenler de bulunmaktaydı. Temel tüketim maddelerinin başında gelen ekmeğin yapılması için gerekli un, hububatın değirmenlerde öğütülmesiyle elde edilmekteydi. Antik dönemlerden günümüze hububat üretimi açısından zengin bölgelerin başında gelen Trakya bölgesi gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde başkent İstanbul’un işesi temininde önemli bir tedarik merkezini teşkil etmekteydi. Bu zincirin bir halkasını teşkil eden Keşan’da da hububat üretimi başta gelen tarımsal faaliyetlerdendi⁵³. Zira farklı arşiv

⁵⁰ Selman Reis köyünde 3 çift ve 3 bennâk olarak kayıtlı toplam 5 hane çeltik ekimiyle uğraşmaktadır, bkz., *MC*. O89, 58b.

⁵¹ Fatih devri kanunnâmelerinde çeltük fermanı için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s.338.

⁵² Çeltikçi ve tuzcular hizmetleri mukabelesinde avarızdan muaflardır, bkz. Silistre Livâsı Kanunu, Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI’ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 283.

⁵³ Keşan ile birlikte yakın çevresindeki Hayrabolu, Malkara, İpsala, Uzunköprü gibi kazalardan hasıl olan hububat İstanbul’dan gönderilen matbâh-ı âmire görevlilerince teslim alınmak üzere İstanbul işaesi organizasyonunda önemli bir liman olan Tekirdağ/Rodosçuk limanına gönderilmekteydi, bkz. HacerAteş, “Kuzey Marmara’da Bir liman Kentinde Ticaret: XVI. yüzyılda

vesikalarında Keşan ve çevresindeki bazı kazaların eskiden olduğu gibi donanma-yı hümayun ya da sefer esnasında ordu-yu hümayunun ihtiyacına binâen peksimet pişirilmek üzere hınta (un) temin etmekte oldukları anlaşılmaktadır⁵⁴.

Köylerde yetişen hububatın un haline getirilmesi için Keşan köylerinde farklı türlerde değirmenlerin mevcut olduğu görülmektedir. Değirmenler farklı güç kaynakları ile çalışmakta ve çalışma prensiplerine göre yel, su ve ya kıraç (hayvan gücüyle çalışan) değirmeni olarak ayrılmaktaydı⁵⁵. Rusköy’de rüzgâr gücü ile çalışan 12 adet yel değirmeni (*âsiyab-ı bâdi*) bulunmaktaydı. Onu takip eden sıralamada ise yine yel değirmeni olmak üzere Ericekli’de 4, Seğitli’de 1 ve Evren (Ören) nâm-ı diğer Karahisarlı köyünde de 1 yel değirmeni bulunuyordu. Köylerin bazılarında *âsiyab-ı sel* olarak bilinen su değirmenleri de mevcuttu. Bunlar biri Seğitli ve ikisi de Selman Reis nâm-ı diğer Çeltikçiköy’de olmak üzere toplamda üç adetti. Selman Reis köyü aynı zamanda çeltik üretiminin yapıldığı bir köy olması sebebiyle su kaynaklarına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Yel ve su değirmenlerinin yanı sıra Beyköy’de kıraç değirmen olarak bilinen hayvan gücüyle çalışan beş değirmene rastlanmaktadır. Bunların dışında Köse Aherlü köyünde bir adet asiyab-ı siyah ve yine Rus köyde de beş adet dolab değirmen kayıtlıydı. Böylece Hızır Bey’in zeametine dahil olan köylerdeki değirmen sayısı 32 adettir⁵⁶. Timar sahipleri tasarruf ettikleri köylerdeki değirmenlerden *resm-i asiyab* adıyla yıllık vergi tahsil etmekteydiler. İncelediğimiz defterde değirmenlerden elde edilen gelir ayrıca

Tekirdağ/Rodosçuk Limanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz- 2013, s. 23.

⁵⁴ Keşan ile birlikte Gelibolu, Dimetoka, İpsala ve Ferecik gibi Rumeli’ nin çeşitli kazalarından un temin edilmekte olup İstanbul’dan bir görevli gönderilerek satın alma işini gerçekleştirmekteydi. 1124 yılına ait bir muhasebe icmâl defterine nazaran kapıcıbaşı Mehmed Ağa tarafından birim fiyatı 48.5 akçe olmak üzere Keşan kazasından 8198 keyl (kile) hınta (un) muhakbilinde 397.603 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir, bkz. BA, D. MKF.d, nr. 28033, s.2.; Donanma-yı hümayunun ihtiyacı olan peksimed’in bir kısmı Gelibolu’da pişirilmekte olup gerekli un yine aynı kazalardan temin edilmekteydi. 1154 senesinde bahr-ı sefide açılacak donanma mürettbatı için 3000 kantar peksimed tabh olunacağından gereken unun Keşan ve çevresinden temin edilerek Enez limanı üzerinden Gelibolu’ya nakledilmesi istenmiştir, bkz. BA, C. AS, 940 /40872.

⁵⁵ Ahmet Yiğit, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2007, s. 103.

⁵⁶ MC. O89, 58a.

belirtilmemiş olup bunlar hasıl içine dahil edilmiştir⁵⁷. Sancak kanunnamelerini tetkik ettiğimizde Osmanlı coğrafyasının gerek doğusunda gerekse batısında yılın her ayı işleyen değirmenlerden yıllık 60 akçe, altı ay işleyen değirmenden ise 30 akçe olmak üzere aylık 5 akçeye tekabül eden vergi alındığı görülmektedir. Şu halde subaşının tasarrufundaki köylerde bulunan toplam 32 değirmenin yıllık işlediği varsayılırsa tahsil ettiği miktar tüm köylerden toplam 1920 akçe tutarındadır. Bu miktar neredeyse defterde kayıtlı tımarlı sipahilerden bir çoğunun tımar gelirine tekabül etmektedir.

Harita 1- Keşan Subaşısı Hızır Bey'in Tasarruf Ettiği Köyler⁵⁸

Timar Kategorisindeki Dirlikler

İncelediğimiz defterde Keşan'a ait tımarlar ile ilgili kısım *Timarhâ-i Vilâyet-i Keşan* başlığı altında kaydedilmiş olup görüldüğü üzere Keşan vilâyet olarak zikredilmiştir. Erken dönem Osmanlı vesikalarında çoğu zaman nahiye ve vilâyet tabirleri aynı anlamda kullanılmaktaydı. Yine

⁵⁷ Örneğin Keşan'a yakın bir kaza olan Enez (İnöz)'e ait kanunnâmede yel değirmenlerinin her birinden altışar akçe resmi ihtisâbdan gayri yılda elli birer akçe resim alınmaktaydı, Ö.L. Barkan, *Kanunlar*, s. 255.

⁵⁸ Subaşının tasarruf ettiği köylerden Dula ve Kırımlı köyleri bugün mevcut olmadığı sebepten haritada bulunmamaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ismi zikredilen pek çok köyün bugün mevcut olmaması sebebiyle tımar kategorisindeki köyler için ayrıca bir harita düzenlenmemiştir. Bu harita “*Keşan Köyleri- Trakyanet*” inernet sitesinde bulunan harita baz alınarak uyarlanmıştır.

burada da timar kategorisine dahil edilmiş köylerin kendi içinde bir grup oluşturduğu ve zeamete dahil olanlardan tefrik etmek amacı ile bu şekilde kaydedildiği kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda da bahsedildiği üzere yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan dirlikler timar olarak adlandırılmaktaydı⁵⁹.

Keşan vilâyetinde Kayacık, Biricik (Yericek?) Ali, Küçük Hamza, Yerbulan, Küçük Mizal, Musa Bey, Kılıç, Koruca, Devletlü Kabağağaç, Mavri nâm-ı diğer Keşanköy, Karlı, Keşan, Mizaller, Türkmen, Abdulca, Saru Adil, Ballu, Paşayığit, Yaya Halil nd. Samedköy, Doğancı İnebeyi, Kızılca, Yapıldak, Akkovacı, Kızkapan, Artukça, Mürsel, Kayağulu, Anahorya, Kiçi Umur, Bekmezli, Sevindik, Karbuna, Kaya Bayezid nâm-ı diğer Karaca Kaya, Duşbudak, Kasım adlı köylerden müteşekkil 35 köy timar sahiplerinin tasarrufunda bulunmaktaydı. Timar köyleri içinde 427 çift, 143 bennâk hane kayıtlıdır. Bunların dönüm olarak karşılığı ise yaklaşık 29.810 dönüme karşılık gelmektedir.

Köyler içinde Mavri nâm-ı diğer Keşanköy 47 gayrı müslim ve 5 Müslüman hane olmak üzere 52 hanelik nüfusuyla en kalabalık köydür.⁶⁰ Yukarıda da değinildiği üzere burası fetih esnasında kadim ahalinin meskûn olduğunu tahmin ettiğimiz yerdir. Bu köyün dışında gayrı müslim nüfusun yaşadığı tek köy Anadorya’dır. Burada 12 hanelik gayrı müslim nüfusla birlikte 8 hane Müslüman nüfus birlikte yaşamaktaydı⁶¹. Diğer köylerin hepsi Müslümanların meskûn olduğu köyledir.

Keşan’daki timarlar içinde en yüksek hasıl 6500 akçe ile Kapıcıbaşı Hasan v. Ali Bey’in timarıdır. Kapıcıbaşı Hasan’ın Mavri nâm-ı diğer Keşanköy’den tahsil ettiği 6500 akçe mukabilinde sefer esnasında “*kendü bürüme, 2 Cebelü ve 1 Çadır*” götürmekle yükümlü idi⁶². Ancak kapıcıbaşı Hasan’ın timarının Mavriköyü ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz defterde kapıcıbaşı Hasan’ın yine Paşa livasına bağlı Pravadi nahiyesinde de timarları bulunduğu görülmektedir⁶³. Buradaki kayıтта “*Hasan Çelebi v. Ali Bey kapucubaşı*” olarak zikredilen kapıcıbaşının Pravadi’ye tâbi köylerden Davudbeylü’den 1545, Ilıcalu’dan 3801 ve Dudullu köyünden 933 akçe olmak üzere toplamda 6.279 akçelik

⁵⁹ Mithat Sertoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.

⁶⁰ MC. O89, 61b.

⁶¹ MC. O89, 64b.

⁶² MC. O89, 61b.

⁶³ Hasan Bey’in Pravadi’deki timarlarını için ayrıca bkz., Cengiz Parlak, *a.g.m.*, s. 101.

hâsılı bulunmaktadır. Prevadi’deki timarına karşılık yine *kendi bürüme, 4 cebelü ve 1 çadır* yükümlülüğü bulunmaktaydı. Şu halde Hasan Çelebi Prevadi’den 6.279 ve Keşan’dan 6500 akçe olmak üzere toplam 12.779 akçelik bir timar tasarruf etmektedir⁶⁴. Bu timarları mukablili kapıca başı Hasan Çelebi sonuç olarak *kendi bürüme, 6 cebelü ve 2 çadır* ile birlikte sefere iştirak etmektedir.

Timar kayıtları içinde Hasan Çelebi’nin haricinde bürüme ile sefere katılan başka bir timar sahibi bulunmamaktadır. Diğer timar sahipleri “*kendi cebelü*” olarak kayıtlıdır. Cebe ile sefere katılması istenen 23 timar sahibi bulunmaktaydı. Bu timar sahipleri yukarıda da değinilen daha basit bir zırh olan cebe giymiş olarak savaşa katılmaktaydılar. Kendi cebelü olarak kaydedilenler arasında geliri en yüksek olan 2251 akçe ile Bekmezli köyünü tasarruf eden Timurtaş v. Ali’dir. Timurtaş, kendü cebelü olarak giderken yanında bir de “*oğlan*” götürmekle mükelleftir. Cebelü olarak savaşa katılan timar sahipler arasında hasılı en düşük olan Artukça köyünü tasarruf eden Temürhan’dır. Temürhan’ın Artukça köyünden elde ettiği hasılı 432 akçedir.

Timarlar içinde en dikkat çekici köy 10.000 akçe gibi oldukça yüksek bir hasılı söz konusu olan Karbuna köyüdür. Adının Türkçe olmaması ve hasılı kısmında “*hâsil ma’a haraç- mukataalı*” açıklamasında haraç ifadesinin geçmesi köyün sakinlerinin gayri müslim olduğunu göstermektedir. Fakat diğer gayri müslim köylerde olduğu gibi burada bu durumu belirtecek bir *gebran* ibaresi yer almamaktadır. Köy hakkındaki malumatı incelediğimizde kaydın başlangıcında “*timar-ı hatun-ı muazzama duhter-i Süleyman bey*” yazdığı görülmektedir. Burada bahsi geçen hatun-ı muazzama olarak kayıtlı hatunun II. Mehmed’in hanımı olan Dulkadirli Beyi Süleyman Bey’in kızı olan Sitti Mükrimе hatun olduğu anlaşılmaktadır. Sitti hatun Süleyman Bey’in beş kızından biri olup 1450 yılında Osmanlı tahtının varisi olan şehzade Mehmed’le iki ay süren bir düğünle evlenmiştir⁶⁵. Hatun-ı muazzama lafzı daha ziyâde vâlide sultanlar için kullanılan bir tabir olmakla birlikte burada muhtemelen II. Mehmed’in zevceleri arasında ilk evlilik gerçekleştirdiği zevcesi olması sebebiyle Sitti hatuna verilmiş bir sıfat olmalıdır.

Timarların El Değiştirme

Timarlar sahipleri göreve gelmediklerinde timarlarının el değiştirdiği görülmektedir. Bunların sayısının oldukça fazla olduğu hatta bazı timarın birkaç kez el değiştirdiğini timar kayıtları yanında yer alan derkenarlardan

⁶⁴ MC. O89,78a-79b.

⁶⁵ Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, 1989 Ankara, s. 55.

takip edebilmek mümkündür. İncelediğimiz deftere nazaran Arnavutluk, Mora, İzvornik ve Eflâk seferleri esnasında göreve gelmeyenlerin timarlarının ellerinden alınıp başka şahıslara timar olarak verildiği tespit edilmektedir.

Kayacık köyünü tasarruf eden İlyas v. Kaba Murad sefere gitmediği sebepten timarı elinden alınıp, Yahşioğlu İlyas’a verilmiştir⁶⁶. Küçük Hamza köyünde ise Tursun Fakih adlı kimse kendi isteğiyle oğlu Beşir ile müşterek yazılmış ve *nevbetçe sefer eşmekte* iken 1465 yılı Ağustos ortalarında yazılmış derkenarda Tursun’un yörük ehli olduğu ve kulluğa gelmediği sebepten bu ikisinin artık sefer eşmek yerine sefere giden yörüklerle yamak tayin edildiği kayıtlıdır⁶⁷. Mezkûrların timarı da Ferecik ve İpsala yörüğü çeribaşılığına tayin edilmiş olan İsaoğlu Mehmed’e verilmiştir⁶⁸. Arnavutluk seferi sırasında ordu Manastır’da iken yapılan timar yoklamasında Arnavutluk hizmetine gelmediği anlaşılan Mehmed v. İsa’nın timarı olan Yerbulan köyü elinden alınarak İdrisoğlu Evrenos?’a verilmiştir⁶⁹. Yine Aruzoğlu Ahmed’in elinde olan Karlı köyü de Ahmet’in İzvornik seferine gitmediği sebepten Umuroğlu Veli’ye verilmiştir. Musabey köyü defterde Musa v. Müsteceb adına kayıtlıken 1463 Mayıs sonunda Köpek v. Ahmed’e intikal etmiş, sonra mübadele ile Doyrıanoğlu Hamza’ya ve oğlu Barak’a müşterek verilmiştir. Ardından 1464 Mart ayı ortalarında ise çeribaşı İlyasa verilmiştir⁷⁰.

Yine başka bir kayıтта Sarı Adil köyü Evrenos’un tasarrufunda iken alınmış, Ali’nin oğlu Ender (Erder?)’e verilmiştir. Ancak Eflak seferi esnasında Niğbolu kışlağında yapılan yoklamada gelmediği görülünce timarı 1462 Mayıs sonlarında alınıp İsa oğlu Aslıhan’a verilmiştir. Aslıhan mürde olunca 1464 yılı başında mezkûrun oğlu İnebeyi’ne ve amcası oğlu Ali’ye verilmiştir. Ancak Ali’nin yaşının sefere gitmek için henüz küçük olması sebebiyle *yarayınca her yıl eşe* diye yanına not düşülmüştür⁷¹. Ballu köyünde ise aslında babası üzerine kayıtlı olan timarı beratsız (*berat nist*)

⁶⁶ MC. O89, 60a.

⁶⁷ Yamaklar ise eşkinciye para verip onun sefere gitmesini sağlamaktaydı. XVI. yüzyılda bunlardan her biri sefere gidecek eşkinciye 50 akçe vermekle mükellefti. Yamaklara bundan dolayı “ellici” de denilirdi. Ancak sefer dışında bu para verilmemekteydi. Yamaklar da bu parayı ettikleri ürünü veya yetiştirdikleri hayvanları satarak temin ediyorlardı. Bkz. Faruk Sümer, “Yörük”, *DİA*, C. XLIII, s. 573.; Yörükân Kanunu için ayrıca bkz. Barkan , *Kanunlar*, s. 260-262.

⁶⁸ MC. O89, 60a.

⁶⁹ MC. O89, 60b.

⁷⁰ MC. O89, 60b.

⁷¹ MC. O89, 60b.

tasarruf eden Habib v. Yusuf sefere gitmediği sebepten alınıp Alioğlu Erder’e verilmiştir. Kaydın tarihine bakıldığında bahsedilen seferin Eflâk seferi olduğu anlaşılmaktadır. Sefere gidenlerin timar yoklaması ise Üsküp’te yapılmıştır⁷². Abdülce köyünü tasarruf eden Nasuh’un Mora seferine gelmediği için timarı Karahaliloğlu Mustafa’ya verilmiş ancak sonra tekrar kendisine yarar yoldaşlığı sebebiyle iade edilmiştir. Fakat bu kez de Arnavud seferine gitmediği için elinden alınarak Süleymanoğlu Hamza’ya verilmiştir⁷³. Köyler içinden Yaya Halil/Semed köyü ise askerî sınıfın dışında bir görevliye tevcih edilmiştir. Daha önce Uzun Osman elinde olan köy 1459 yılında bey aşçılarından Saruca’ya timar olarak tevcih edilmiştir. 1465 yılında ise padişah aşçısı olan Saruca’nın kardeşi Mustafa’ya timar olarak verilmiştir⁷⁴.

Keşan Köylerinde Kayıtlı Raiyyet Hakkında Bazı Tespitler

Subaşının zeametinden olan köylerdeki raiyyeti arasında Osmanlı Beyliği’nin kuruluş devrinde Anadolu’da sıklıkla karşımıza çıkan *ehl-i divân, bölük, yörük* gibi grupların varlığı dikkat çekmektedir. Konar-göçerler için kullanılan “Türkmen” sözcüğü başlangıçta kavmî bir hususiyet göstermekle birlikte zamanla “Yörük” anlamına benzer bir şekilde göçerlerin hayat tarzını ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde aynı konar-göçer grup veya gruplar için bazen “Yörük” bazen de “Türkmen”in kullanılması, terimler arasında anlam bakımından bir farkın olmadığını göstermektedir⁷⁵.

M. Tayyib Gökbilgin Osmanlılar Rumeli’ye geçmeden önce mevcut olan iki kanunnâmeye yörüklerden bahsedilmediğini ancak I. Murad zamanında Rumeli beylerbeyisi Timurtaş Paşa’nın teklifi üzerine kurulan iki askeri teşkilât (sipahi, acemi oğlanı) hakkındaki nizamlarda yörük teşkilâtının sadece ana hatları ile gösterildiğini ifade etmektedir⁷⁶. Rumeli’de II. Murad zamanından itibaren mevcut olan yörüklerin Osmanlı askeri teşkilatı içinde sistemli bir şekilde var olmaya başlamaları ise Fatih devrinden itibaren dir. XV. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış yörük

⁷² MC. O89, 62b.

⁷³ MC. O89, 62a.

⁷⁴ MC. O89, 63a.

⁷⁵ Osmanlı belgelerinde bu iki terimden başka *göçer, konar-göçer, göçer-evli* gibi terimlerin kullanıldığı da dikkat çekicidir, bu hususta bkz. İlhan Şahin, “Osmanlı Rumelisi’nde “Yörük” Kavramı ve Yörükler” , *II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Bursa 2015, s. 279-280.

⁷⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 33-36.

kanunnamelerinde yükümlülükleri ve statüleri belirlenmeye başlamıştır⁷⁷. Yörük teşkilâtı hakkında ilk malûmat Fatih kanunnamesinde yer almaktaydı. Gökbilgin, diğer bir askeri sınıf olan yaya teşkilatı hakkında XV. yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş olan Gelibolu tahrir defterinde yayabaşların vazifeleri, miktarı, yayaları, cebelüleri hakkında bilgi bulunduğuna değinerek erken tarihli tahrir defterlerinde yörük teşkilatı hakkında malumatın bulunmadığına işaret etmektedir⁷⁸. Ancak her ne kadar teşkilâtın detaylarını açıklayacak kadar malumat bulunmasa da çalışmamızın ana kaynağını oluşturan ve XV. yüzyılın ikinci yarısının hemen başları olarak tarihlendirdiğimiz tahrir defterinde bazı köyledeki raiyyet içinde çift ve bennâk olarak kaydedilmiş yörüklere rastlamaktadır. Defterdeki bazı derkenarlar XV. yüzyılda Rumeli yörük teşkilatı hakkında biraz daha detaylı bilgiler sunmaktadır.

Keşan vilâyetindeki timara ait karyeler içinden Küçük Hamza adlı köyün tasarrufu hususunda düşülmüş kayıt dikkat çekicidir. Defterin ilk tutulduğu zamanda mezkûr köy Tursun Fakih adlı birine timar olarak verilmiştir. Ancak 1457 yılı Mart ayı başlarında timar sahibi Tursun Fakih’in kendi isteğiyle oğlu Beşir ile müşterek yazıldıklarını belirten kaydın devamında yükümlülüklerini yerine getirmedikleri sebepten timarlarının alınıp her ikisinin bir yörüğe yamak olarak verildikleri belirtilmiştir. Bu durumda boş kalan Küçük Hamza köyünün timarı ise Ferecik ve İpsala yörüğü çeribaşısı tayin edilmiş olan İsa oğlu Mehmed’e timar olarak verilmiştir⁷⁹.

Yörük teşkilâtında yörük gruplarının yöneticileri konumunda bulunan zeamet beyleri (subaşılar) ve seraskerleri (çeribaşılar) sipahi sınıfından sayılmaktaydı. Bunlar hazineden ayrıca bir aylık almazlar, kendilerine ayrılan yamaklardan yürük kanunnamelerinde belirtilen miktar üzerinden bir vergi alırlardı⁸⁰. Yukarıdaki kayıttan da görüldüğü üzere küçük Hamza köyünü daha önceden tasarruf eden Tursun ve Beşir timarları elinden alınarak İpsala ve Ferecik yörüklerinin çeribaşısı olan Mehmed’e yamak

⁷⁷ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 33-36.

⁷⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 21- 22.

⁷⁹ a-[*Bu mezkûrun kendü ihtiyarınla oğlu Beşir müşterek yazıldı nevbetçe eşerler fi evâil-i Rebî’u ‘l-âhir sene 861 der-Edirne*]; b-[*Mezkûr Beşir mezkûr Tursun ’un oğlu idügi gayrı vakî imiş ve hem Tursun ve yörük ehli ve kulluğa dahi gelmemişler ol cihetten bu ikisi yörüğe yamak verilip bu timar Ferecik ve İpsala yörük çerisi başlığı ile İsa oğlu Mehmed’e verildi evasıt-ı zilhicce sene 869 der-Kostantiniyye.*], MC. O89, 60a.

⁸⁰ Yörüklerin Rumeli’de teşkilâtı ve idarî yapıları hususunda bkz., Sema Altunan, *XVI ve XVII Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 1999, s. 108.

olarak yazılmışlardır. Şu halde XV. yüzyılın ikinci yarısında Ferecik ve İpsala’da yoğun bir yörük grubunun olduğu ve bunların yörük çeribaşısına bağlı oldukları söylenebilir. Bununla birlikte yörük çeribaşısına timar tevcih edildiği gibi hususlar, XV. yüzyılda Rumeli’de yörük teşkilâtının mevcut olduğunu işaret etmektedir.

Yörüklerin yanı sıra yine bazı köylerin raiyyeti arasında “*ehl-i divân*” olarak kayıtlı bir kesim de bulunmaktadır. Rusköy’de kayıtlı reayanın sınıflandırılması esnasında “*ehl-i divân*” başlığı altında 5 hanenin kayıtlı olması bir hayli dikkat çekicidir. Defterde geçen divân terimi daha ziyâde Anadolu coğrafyasında karşımıza çıkan Selçuklu Anadolu’sunda uygulanan Osmanlı’ya tevarüsedan askerî ve idarî sistemin varlığını işaret etmektedir. Bu gruplara Osmanlı Beyliği’nin kuruluş coğrafyasında ve Anadolu beylikleri arazilerinde rastlanmaktadır. Özellikle kuzey Anadolu kesiminde Doğu ve Orta Karadeniz bölgesinde karşımıza çıkmaktadır⁸¹. Yine kuzey batı Anadolu’da Kocaeli Sancağı’nda da “divan” isimliyle başlayan köyler bulunmaktadır⁸². Anadolu’daki divân ve bölük gibi tabirler belli bir kabileye mensup bir grup insanı olduğu kadar konar-göçer Oğuz kabilelerinin meskûn edildiği belli sayıda köyler topluluğunu da ifade etmekteydi. Keşan köylerinin bir kısmında karşımıza çıkan bu gruplar bölgenin ilk sakinleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra Anadolu’da uygulanan askeri sistemin Rumeli’de en erken izlerini taşıması bakımından da oldukça manidardır.

Padişah Hasları

İncelediğimiz defterde Keşan dışındaki diğer kaza ve nahiyerde padişah haslarına ait kayıtlar genel itibarıyla defterdeki dirlik sıralamasının başında gelmektedir. Keşan’da ise zeamet kaydıyla başlayıp timar kaydıyla devam etmektedir. Padişah hasları ile ilgili kısım ise timar kayıtlarının hemen sonrasında yer almakta olup *Hâssahâ-i Hullide Mülkühû* başlığı altında köyler sıralanmıştır⁸³. Haslara dahil edilmiş köyler ise Sağırlar, Mercan, Dökegence, Çukurevren, Şah Melik ve Doğançlı İdris köyleridir. Köylerdeki raiyyet içinde 97 çift ve 53 bennâk hane kayıtlı bulunmaktadır. Mezkûr köylerde Keşan’daki diğer bazı köylerde olduğu gibi yörük ve ehl-i divan grubundan kimseler bulunmaktadır. Dökegence köyünde 6 çift hanesi yörük, Sağırlar köyünde ise ehl-i divan olarak kayıtlı 1 çift ve 1

⁸¹ Kuzey Anadolu’da Canik bölgesine ait tahrir defterlerinde divan ve bölük gibi terimlerin sıkça geçtiği görülmektedir, bu hususta bkz., Mehmet Öz, *Canik Sancağı*, s. 30-31.

⁸² BA, *TT.d.*, nr. 1160, s. 208-209 vd.

⁸³ MC.089, 66a.

bennâk kayıtlıdır. Padişah hassı köylerinin toplam nüfusu ise yaklaşık 750 kişi civarındadır.

Yukarıda değinildiği üzere havâss-ı hümâyûn yani padişah hasları prensipte padişaha ait gibi görünse de kapıkullarının giderleri, teçhizatları ve saray masrafları buradan karşılanmaktadır. Keşan’da da uygulamanın bu usulde olduğu görülmektedir. Padişah hassı olarak kayıtlı olan Sığırlı, Mercan, Döğegence isimli köyler Çakır Bey ve onun adamlarının tasarrufundadır. Geri kalan köyler ise padişahın av kuşlarını yetiştiren ve bakımını yapan doğancılara tahsis edilmiştir. Şikâr-ı hümayun için gerekli avcı kuşların bakımı yetiştiriciliği belli kurallara bağlı olup vazifelilere taşrada timar verilmekteydi. Padişahların maiyyetlerinde rikab ağalarından olan ve kendileriyle beraber av yapan bu zümrenin amirlerine şikar ağları denilmekteydi. Bunlar da derece sırasıyla yukarıdan aşağıya doğru Çakırcı başı, Şahinci başı ve Atmacacı başı idiler⁸⁴. Hiyerarşiye dikkat edildiğinde çakır/doğan yetiştiriciliği diğerlerinden daha önemli bir vazife olarak görülmektedir. Zira doğancı başı av esnasında padişaha en yakın olan kişidir. Şikâr-ı hümayun esnasında av getirdikçe bahşış alır, enderundan çıktığı zaman çok defa çakırcı başı veya şahinci başılık ile çıkarlardı; bazan kendilerine mirahorluk, sancak beyliği ve daha yüksek vazifeler de verilirdi⁸⁵. Keşandaki çakırcılar Çakırcı başı Balaban’a bağlı idiler⁸⁶.

Çakırcıyan başlığıyla kayıtlı köyleri tasarruf eden şahısların hasılları mukabili bir görenç (avcı kuş) vermekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır⁸⁷. Çukurevren köyünün bir kısım rüsmunu Doğancı Timur, geri kalan kısmını da yine bir görenç mukabili doğancı Yahşi v. Kulfal tasarruf ediyordu. Şah Melik köyü Yusuf v. İsmail, Doğancı İrdis köyü her biri doğancı olan Ali v. Yahşi, Doğancı İlyas v. Eşref, Mehmed v. Şaban, Hasan v. Hüseyin adlı doğancılara *bir* görenç mukabili tahsis edilmiştir. Çakırcı olanların dışında bir kişi de çakır yavrucusu olarak kaydedilmiştir⁸⁸.

⁸⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 421.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 422.

⁸⁶ *MC. O89, 68a.*

⁸⁷ Görenç avcı kuş demek olup avcı kuşlarının bakımından ve eğitiminden sorumlu kişilere de görenççi denilmektedir, bkz. Mehmet İnbaşı-Tahsin Hazırbulan, “Osmanlı Devleti’nde Avcı Kuşu Yetiştiriciliği / Bâzdârânlık (Batı Anadolu Örneği)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020, s. 657.

⁸⁸ *MC. O89, 69a.*

Tablo 1- Dirlik Sahiplerinin Hasılları ve Yükümlülükleri ⁸⁹

Karye	Timar Sahibi	Hasılı (akçe)	Yükümlülüğü
Zeamete dahil 11 köy ⁹⁰	Keşan Subaşı Hızır Bey	22.000	Kendi bürüme+8 cebelü 1 çadır ve 1 tenktür
Mavri/ Keşan köy	Hasan v. Ali Bey Kapucubaşı	6500	Kendü bürüme 2 cebelü +1 çadır
Bekmezlü	Timurtaş v. Ali	2251	Kendü cebelü (+1 oğlan)
Musa Bey	Musa v. Müsteceb	1648	Kendü cebelü
Yapıldak	Halil v. Sağır Ali	1636	Kendü cebelü
Biricik Ali	Hızır v. Murad	1611	Kendü cebelü (+ 1 oğlan)
Paşa Yiğit	Ürküt	1414	Kendü cebelü
Küçük Hamza	Tursun Fakih	1348	Kendü cebelü
Kiçi Umur	Mustafa	1334	Kendü cebelü
Ballu	Habib v. Yusuf	1163	Kendü cebelü
Kılıç	Karagöz ve oğlu müşterek	1144	Kendü cebelü
Akkovacı	Evrenos v. Mustafa	1144	Kendü cebelü
Doğancı İnebeyi	İdris v. Mehmed	951	Kendü cebelü
Kaya Bayezid /Karaca Kaya	Ahur ve Nasuh	853	Kendü cebelü
Yerbulan	Mehmed v. İsa	844	Kendü cebelü
Saru Halil	Evrenos	819	Kendü cebelü

⁸⁹ MC. O89, 58a-68a.

⁹⁰ Subaşı Hızır Bey’in zeameti kısmında isimleri zikredilmiştir.

Keşân	Yusufhan birader-i Timutaş	809	Kendü cebelü
Küçük Mizal	Baki v. Ahur	806	Kendü cebelü
Mizaller	Müeyyid Çelebi	742	Kendü cebelü
Yaya Halil nd. Semedköy	Uzun Osman	653	Kendü cebelü
Abdülce	Nasuh v. Sindel	625	Kendü cebelü
Mürsel	Ali ez tahvil-i Turhan	600	Kendü cebelü
Kızkaban	Danişmend Bâki	554	Kendü cebelü
Karlı	Aruzoğlu Ahmed	471	Kendü cebelü
Artukça	Temürhan (şimdi karındaşı Ali elinde)	432	Kendü cebelü
Türkmen	Şahveli Bey	2353	1 cebelü+1 oğlan
Kayağılu	Zen Todoriç Bey	1569	1 cebelü
Anahorya	Ali Bey zaim-i Simavna	1188	1 cebelü ⁹¹
Kayacık	İlyas v. Kaya Murad	1027	1 cebelü + 1 oğlan
Kızılca (beratta Tursun)	Kirmasti İsa	981	1 cebelü
Koruca	Hisar Bey Karakoyunlu	545	1 cebelü
Devletlü Kabağaç	İvazz Şah	424	1 cebelü
Sevindik	Enis b. Sevindik ⁹²	1058	1 cebelü

⁹¹ Cebelüsü Simavna’da bulunmaktadır, MC. O89, 64b.

⁹² Enis b. Sevindik’in üç oğlu bulunmakta olup yaşları sefere gidemeyecek kadar küçük olması sebebiyle “*yarayınca eşecekler, cebelü eşdürürmüş*” diye not düşülmüştür. MC. O89, 65a.

Sonuç

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan II. Mehmet dönemine ait icmâl defterinin Keşan ile ilgili kısımlarının incelenmesi neticesinde timar uygulamasının yanı sıra idari, askeri, iktisadi bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Keşan’da en erken olarak Çelebi Mehmet döneminden itibaren timar sisteminin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı timar sistemi içerisinde Keşan köylerin büyük kısmının padişah hassı, zeamet ve timar olmak üzere başta askeri sınıf mensubu şahıslara diğer geri kalan kısmının ise padişahın avcı kuşlarını yetiştiren kimselere tahsis edildiği görülmektedir. Bunların dışında ise II. Mehmed’in zevcesi olan Sitti hatuna ait bir timarın bulunduğu tespit edilmiştir. XIV-XV. yüzyıllarda padişahların anneleri, kızları ve hanımlarının şahsi ihtiyaçları için bazı miri arazileri temlik ettikleri veya timar olarak verdikleri bilinmektedir.

Timara tahsis edilen köylerin sayısı zeamet grubunda 11, timar kategorisinde 35, padişah hassı içinde ise 6 köy olmak üzere 52 köy olarak tespit edilmektedir. Köyler içinde padişah hassı olan 6 köy hariç tutulduğunda nahiyedeki köylerin neredeyse tamamına yakınının aktif olarak sefere katılan askerlere tahsis edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Keşan nahiyesindeki köyler içinde dört köyün dışında köylerin tümü Türkçe isim taşımaktadır. Türkçe isimli köylerin sayısının yüksek olması Rumeli’nin fethiyle birlikte bölgede yoğun bir iskân faaliyetinin gerçekleştiğini işaret etmektedir. Yeni kurulan bu köyler dirlik usulüncü görevi karşılığı çeşitli şahıslara tahsis edilmiştir. Keşan’da nahiyesindeki timarların ise bürokratik kesimden ziyâde taşrada askerî ve idarî görevi haiz şahıslara tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Keşan’da zeamete kategorisindeki köylerde 219 çift-93 *bennâk*, timar köylerinde 427 çift-143 *bennâk*, padişah hassı içindeki köylerde ise 97 çift-53 *bennâk* olmak üzere 52 köyde toplam 723 çift- 289 *bennâk* hanesinin kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu hane sayılarının nüfus olarak karşılığı ise yaklaşık 5160 kişiye tekabül etmektedir. Timar sistemi dahilindeki 52 köyde tarıma ve vergiye dahil arazi miktarı ise timar grubundaki köylerde 29.910, zeamet toprağında 15.930 ve padişah hassı köylerinde ise 7.410 dönüm olmak üzere toplamda yaklaşık 53.250 dönüm araziye tekabül etmektedir. Bu arazi üzerinden elde edilen hasıl ile XV. yüzyılın ikinci yarısında Keşan’ın gelirlerinin Osmanlı ordusu için; bürüme zırh giyimli 2 sipahi, cebe zırhı 31 sipahi, 3 büyük çadır, 1 tenktür ve sefer esnasında sipahilere yardım etmek üzere 4 yardımcıdan müteşekkil bir askeri sınıfı oluşturacak kapasitede olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

1- Arşiv Kaynakları

a- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BA)

BA, *KK.d.*, nr. 2590.

BA, *D. MKF.d.*, nr. 28033.

BA, *C. AS*, 940 /40872.

BA, *TT.d.*, nr. 73.

BA, *TT.d.*, nr. 1160.

BA, *TT.d.*, nr. 20.

BA, (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi) TSMA.D., 8236.

b- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

(Muallim Cevdet Yazmaları) MC. 089

2- Kaynak Eserler

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri-I*, İstanbul 1949.

Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954.

3- Kitap ve Makaleler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- I. Kitap*, İstanbul 1990.

_____, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri- II. Kitap (II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri)*, İstanbul 1990.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, C.I, Ankara 1979, s. 242-243.

ALTUNAN, Sema, *XVI ve XVII Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE Doktora tezi, 1999.

ATEŞ, Hacer, “Kuzey Marmara’da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ/Rodosçuk Limanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Temmuz- 2013, 21-38.

BARKAN, Ö. Lütfi , “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri, Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, *İFM*, II/1 (1940-1941), s. 20-52

_____, *XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 1943.

BELDİCEANU, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar*, çev. M. A. Kılıçbay, Ankara 1985.

BELKE, Klaus, “Roads And Travel İn Macedonia And Thrace İn The Middle And Late Byzantine Period”, *Travel in The Byzantine World*, ed. R. Macrides, Aldershot 2002, 73–90.

EMECEN, M. Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989.

_____, “Cebelü”, *DİA*, C. VII (1993), s. 188.

_____, “Defter-i Köhne: Pirlepe- Kırçova Kesiminin En Eski Timar Defteri (1445-1455)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 43, İstanbul 2014, 341-474.

_____, “Mufassaldan İcmale”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XVI, 1996, s. 37-44.

- _____, “Bennâk”, *DİA*, C.V (1992), 548-549.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib , “Nahiye”, *İA*, IX, 36- 39.
- _____, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakaflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952.
- _____, *Rumeli’de Yörükler Tatarlar ve Evladı Fatihan*, İstanbul 1957.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 39.
- İNALCIK, Halil, “Timar”, *DİA*, C. XLI (2020).
- _____, “Murad I”, *DİA*, C. XXXI (2012), 156-164.
- _____, “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362) Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten*, LXXIII, S: 266, Ankara 2009, s. 77-107
- _____, “Rumeli”, *DİA*, C.XXXV (2008), s. 232- 235.
- İNBAŞI Mehmet, TAHSİN Hazırbulan, “Osmanlı Devleti’nde Avcı Kuşu Yetiştiriciliği / Bâzdârânlık (Batı Anadolu Örneği)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020, s. 665-677.
- NİCOL, Donald M., *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-145*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2016.
- ÖZ, Mehmet , “Tahrir”, *DİA*, C.XXXIX (2010), s. 425-429.
- _____, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- PARLAK, Cengiz, “Fatih Sultan Mehmed Devrinde Paşa Livâsı’na Tâbi Pravadi Nahiyesi Timarları (1456-1469)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 81-120.
- SAHİLLİOĞLU, Halil ,*Türk İktisat Tarihi (Giriş-Bazı Kurum ve Kavramlar)*, İstanbul 1989.
- SERTOĞLU, Mithat, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Toprak Dirliklerinin Çeşitliliği”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.I., Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 282-283.
- SİMENOVA, Liena V., “Keşan (Russion): Ortaçağda Via Egnatia’da Önemli Bir Kale”, *Keşan Sempozyumu Bildirileri Metinleri*, İstanbul 2005, s. 252-254.
- SÜMER, Faruk , “Yörükler”, *DİA*, C. XLIII (2013), s. 570-573.
- ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, C. XXXII (2006) , s. 306-308.
- _____, “Osmanlı Rumelisi’nde “Yörük” Kavramı ve Yörükler” , *II. Murad ve Dönemi*, ed. İsmail Yaşayanlar, Bursa 2015, s. 279-280.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985.
- YİĞİT, Ahmet, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2007, s. 103, 97-155.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989 .